

1861 RUS TOPRAK REFORMU VE ETKİLERİ

Ali Gökdül¹

Öz

Dünyanın çeşitli ülkelerinde, toprak düzenindeki adaletsizliği ortadan kaldırmak ve ülke refah seviyesini yükseltmek amacıyla toprak reformları yapılmıştır. Çalışmada, bu amaçlarla yapılan 1861 Rus Toprak Reformu ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Rusya'da, II. Aleksandr'ın çarlık tahtına oturmasından sonra toprak reformu için çalışmalara başlanmış ve 19 Şubat 1861'de, Rus köylüsünün serflikten kurtulduğuna dair ferman yayınlanmıştır. Böylece 16. yüzyıldan beri Rusya'da devam eden köylü serfliği sistemi sona ermiştir. Fakat Reformun uygulama aşamasında büyük problemler yaşanmış; ülkede köylü isyanları meydana gelmiş ve bu durum Rusya'nın genelini etkilemiştir. Aynı zamanda bu karışıklıklar Rusya'da bazı fikir akımlarının yayılmasına da olanak sağlamıştır. II. Aleksandr Reformu asıl hedefine ulaşamamış; ancak 1860'lardan itibaren ülkede önemli etkiler yaratmıştır. Sonuç itibarıyla, 1861 Rus Toprak Reformu başarısız olmuştur. Bu olguda siyasi, iktisadi ve sosyal süreç ülkenin geleceğini de etkilemiştir. Bu etkide çeşitli ülkelerde yapılan toprak reformlarıyla benzerlik ve farklılıklar da söz konusudur. Toprak reformlarından alınan ve alınması gereken çok önemli dersler vardır.

Anahtar Kelimeler: Toprak Reformu, Rusya, II. Aleksandr, Serflik.

1861 RUSSIAN LAND REFORM AND EFFECTS

Abstract

In various countries around of the world, land reforms were carried out in order to remove the injustice in the land order and raise the level of welfare of the country. The 1861 Russian Land Reform was discussed and evaluated in the study. In Russia, II. after Alexander sat on the tsarist throne work for land reform started and then on February 19, 1861, a edict was published that Russian peasantry was freedom from serfdom. Thus, the system of peasant serfdom that continued in Russia since the 16th century has come to an end. But there has been major problems during the implementation phase of the reform and peasant revolts has occurred in the country, and this situation affected the general of Russia. At the same time, these confusions also allowed some ideas to spread in Russia. II. Aleksandr Reform could not achieve its main goal; but it had created significant influences in this country after the 1860s. To sum up, 1861 Russia Land Reform failed. In this case, the political, economic and social process also affected the future of the country. This effect has similarities and differences with land reforms made in various countries. There are very important lessons that are taken from land reforms and must be taken.

Keywords: Land Reform, Russia, II. Aleksandr, Serfdom.

JEL: P420; Q150; Z180.

¹ Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, gkd1_42@hotmail.com

Giriş

Toprak meseleleri, insanları ve devletleri tarihin ilk devirlerinden beri meşgul eden çok eski ve önemli bir konudur. Toprak ve tarım reformu, toplumsal bütünlük, sosyal adalet ve benzeri kaygılarla tarımsal yapıya, toprağın kullanım veya mülkiyet yapısına yeni bir biçim vermeye yönelik devlet müdahalesi anlamına gelmektedir (Demir, 2002, s.407). Toprak ve tarım reformu kavramları birbirinden kesin hatlarla ayrılmayan, birbirini destekleyen ve tamamlayan kavramlardır (Aktan, 1966, ss.16-17). Ayrıca bu kavramlar, tarımsal verimin çoğaltılması, ıslahı, köylünün gelirinin yükseltilmesi ve esareten kurtulması, kısacası tarımsal sektörün ulusal ekonomi içinde ekonomik ve sosyal açıdan hak ettiği değere kavuşturulması anlamlarını da ihtiva etmektedir (Hamitoğulları, 1966, s.24).

Toprak reformu, toprağa bir azınlığın hâkim olması ve çoğunluğun da bu hâkimiyetin dışında kalmasının ekonomik, sosyal ve siyasal yapıdaki dengesizliklerini ortadan kaldırmak amacıyla yapılır (Savcı, 1965, s.366). Çağımızda özel mülkiyet rejiminin geçerli olduğu bütün az gelişmiş toplumların ortak sorunu olan toprak reformu, özünde demokratik bir devrim niteliği taşıması gereken çağdışı feodal ilişkilerin tasfiyesi gibi önemli bir gelişimi de içerir. Genel bir deyişle, toprak reformuyla tarımsal üretim güçlerinin gelişimi sağlanarak, daha ileri bir üretim ilişkisi sürecine girilmesi amaçlanır.

Değişik rejimlerde değişik uygulamalar göz önünde tutulacak olursa, toprak reformunun temel politik; iktidarın sınıfsal yapısıyla ilgili bir sorun olduğu görülür (Sönmez, 1998, s.274).

Toprak reformunun demokratik özünü, sadece köylülerin toprağa kavuşturulması değil, köylünün toprak köleliğinden ve toprak sahibinin baskı ve sömürsünden kurtarılması ilkesi oluşturur (Sönmez, 1998, s.275).

Toprak reformunun genel olarak uygulanış biçimi 2 şekilde olmaktadır:

- Özel kişilerin elinde bulunan geniş topraklar doğrudan devletleştirilmektedir ki, bu “*sosyalist bir düzen*” demektir.

- Bu topraklar, toprağı olmayan köylülere özel mülkiyeti kendilerine verilerek dağıtılmaktadır, bu da “*kapitalist bir düzenin*” ilk temelleridir (Boratav, 1980, ss.71-140; Black ve Tarassova, 2003, p.268; Ekinci, 1997, s.123).

Uygulamada ikisini birbirinden ayıran ölçüt de şudur: Eğer “*özel kişilerin mülkiyetinde*” bulunan toprak kamulaştırılıyor, devletleştiriliyorsa; başka bir deyişle “*özel toprak mülkiyetine*” son veriliyorsa, SSCB’de olduğu gibi, söz konusu olan sosyalist-komünist bir düzene geçmektir. Buna karşılık az sayıda özel kişinin özel mülkiyetinde bulunan topraklar, çok sayıda ve doğrudan üretici olan kişilerin özel mülkiyetine geçiriliyorsa; bu kez “*kapitalistleşmeyi*”, daha açık bir deyişle, kapitalist üretim ilişkilerini geliştirmek isteyen bir toprak reformu söz konusu demektir.

Bir ülkenin sanayileşmesini sağlayan sanayi kapitalinin oluşmasının önündeki en önemli engel, o ülkenin feodal toplumsal yapısıdır. Feodal toplumsal yapının en belirgin özelliği ise; çok az sayıda kişinin elinde özel mülk olarak toplanan ve sanayi üretimine yönelik olmayan büyük toprak sistemidir (Ekinci, 1997, s.243).

1. Rusya’da Toprak Reformu Meselesi

Rus köylüsünün serfliği² meselesi, Boris Gudunov (1598-1613) döneminde başlamış, II. Katerina (1762-1796) zamanında en klasik şeklini almış ve I. Aleksandr (1801-1825) iktidarında, Rus devlet idaresi ile sosyal hayatının önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. II. Katerina ve I.

² Serflik kavramı, Rus toplumsal yapısının en alt kategorisini ifade etmektedir. Nikola döneminde serflik bağlamında, 60 milyonluk nüfusun 12 milyonu özgür bireylerden oluşmaktadır ve bu nüfusun içinde aristokratlar, ruhban sınıfı, tüccar sınıfı, bağımsız çiftçiler, Kossaklar v.s. vardır. Geri kalan 42 milyon ise iki tür köylü nüfustan oluşmaktadır. Bunlar: Toprağa bağlı olmasına rağmen serf olmayan devlet köylüleri ve özel toprak sahiplerinin topraklarında yaşayan, bu topraklarda çalışan ve kişisel olarak toprak sahibine bağlı ve sorumlu aristokrat köylüleridir. Bu ikinci grupta belirtilen köylüler kelimenin tam anlamıyla serftir ve ülke nüfusunun %37,7’sini (22,500,000) oluşturmaktadır (Acar, 2004, s.186).

Aleksandr, tesiri altında kaldıkları felsefi görüşlerin etkisiyle, Rusya’da “*en ileri bir devlet sistemi*” kurmayı düşünmüşler ve Rus köylüsünü tam bir serbestiye kavuşturmayı bile tasarlamışlardır. Bununla beraber tasarıları, ülkede tam bir baskı rejimi kurulmasına dönüşmüş ve köylüler daha ağır şartlara mahkûm edilmiştir. I. Nikola (1825-1855)’nın bürokratik rejimi sırasında da köylü serflığının durumunda bir değişiklik olmamıştır (Kurat, 1999, s.339). Bu durum XIX. yüzyılın ortasında, 1855’te, II. Aleksandr³’in çarlık tahtına oturmasına kadar devam etmiştir.

Rusya’da ticaretin artması, fabrikaların kurulması ve kapitalizmin yerleşmesi, köylü serflığı olgusunu derinden etkilemiştir. XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde köylü ayaklanmalarında bir artış olması bu değişimin etkilerindedir. Bunu bir süre sonra Rus aydınları ve devlet adamlarının da bu sisteme karşı mücadeleye girmesi takip etmiştir (Kurat, 1999, s.339). Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında, gönüllü olarak orduya yazılanların serflikten azat edileceğine dair söylentiler mevcuttu. Özellikle Nikola’nın ölümünden sonra, serflikten kurtulmak adına ayaklanmalar artmıştır. Ryazan bölgesinde ve daha sonra Tombov, Vladimir, Simbirsk, Saratov, Nijniy-Novgorod ve Penza’da ortaya çıkan halk hareketleri Rusya’da genel bir sorun teşkil etmiştir. Kiev’de seferberlikle ilgili bildiri, Kazaklarca orduya katılmaları halinde aristokratların otoritesinden kurtulacakları şeklinde yorumlanmıştır. Olayların büyümesi üzerine idareciler askeri önlemlere başvurmak zorunda kalmışlardır (Acar, 2004, s.202). İsyanlar bastırılmışsa da topraklarından kaçan serflerin bulunup yeniden topraklarına yerleştirilmeleri daha büyük bir sorun olmuştur. Kovalamaca olarak adlandırılabilir bu sorun ordu politikasını da etkilemiştir (Yüksel, 2006, ss.194-195).

Samara şehrinde görevli Albay Gurka, kimi toprak sahipleri ve asillerin isyanları bastırmak için askeri yardım istediklerini II. Alexandr’a rapor etmiştir. Benzer istek ve raporlar Kaluga’dan General N. G. Kaznakov ve Orel’den General Kont N. K. Tol tarafından da bildirilmiştir (Pushkarev, 1968, p.210).

1856’da Kırım Savaşı yenilgisinden sonra imzalanan Paris Antlaşması, liderleri modern reformlara zorlamıştır (Johnson, p.1154). Rusya’da herkes, mevcut nizamın devam ettirilemeyeceğini düşünmeye ve idarede, hatta sosyal müesseselerde değişiklikler yapılması beklentisi taşıyama başlamıştır (Kurat, 1999, s.338). Yeni Çar II. Alexandr ve hükümeti, kırsal ve kentsel yönetimi yeniden canlandırmak için eğitim, yargı sistemi, askeri sistem gibi alanlarda toplumsal reform hareketlerine girişmiştir (Hachten, 2002, p.177). Ancak bu reform hareketleri içindeki en mühim nokta asırlardır Rusya için bir sorun teşkil eden toprak meselesi olmuştur. Toprağında feodal düzenin hâkim olduğu Rus köylüsünün temel sorunu da topraksızlık ve açlıktır. Rus halkının beşte dördü tarımla geçinmekte olmasına rağmen toprakların ancak dörtte birine sahip vaziyettedir. “*Kulak*” denen zengin köylü, köylü nüfusunun % 10’unu teşkil ettiği halde toprağın % 35’ine hâkimdir. Öte yandan köylü asilzadenin toprağında bir serftir (Armaoğlu, 1964, s.446).

İşte bu sebeplerden dolayı II. Aleksandr, bu işin “*yukarıdan*”, yani devletin ve “*Dvoryan*” adı verilen çiftlik sahiplerinin teşebbüsüyle yapılmasını, umumi bir ayaklanmaya fırsat vermeden halledilmesini istemiştir (Kurat, 1999, s.339). Bunu 30 Mart 1856’da Moskova aristokratlarına hitaben yaptığı konuşmada şu şekilde belirtmiştir: “*Ruhlara hâkim olmak rejimi artık devam edemez. Esaretin aşığıdan kaldırılmasını beklemekten ise, yukarıdan kaldırılması daha hayırlıdır!*”⁴

II. Alexandr’ın emri doğrultusunda, Reformun nasıl yapılacağı konusunun tartışılması ve ilga metotlarının belirlenmesi için birtakım komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlardan biri de 1857 yılının başında çalışmalarına başlayan Köylü Sorunu Hakkındaki Esas Komite’dir. Çalışmalarına başlayan Komite, zaman kazanmak amacıyla projenin tespiti vazifesini bir alt komisyona havale etmiştir. Bu alt komisyon da işi o kadar uzatmıştır ki, hangi şartlar altında “*kullara*” serbesti verileceği-

³ 1855-1881 yılları arası Rus Çarlığı yapan II. Alexandr, Rusya için başarısız geçen Kırım Savaşı (1853-1856)’nın ortasında tahta çıktı. Alexandr kendini içişlerine verdi; O’nun saltanatı “*Büyük Tanzimat Dönemi*” olarak tanınır (Grant, 2007, p.23; Hellie, 2005, pp.96, 98).

⁴ Rivayete nazaran, O’na kulluk usulünün kaldırılması fikrini, meşhur romancı İvan Tourgenief’in bir şaheseri olan “*Recits’d’un Chasseur*”ü (Bir Avcının Hikâyeleri) telkin etmiştir.

ne dair emirname, ancak 1858'de yayımlanabilmiştir (Söylemezoğlu, 1939, ss.387-388). Bu süreçte Köylü Bankaları⁵ gibi, devlet tarafından desteklenen büyük kurumlar ve Tarım Komisyonları oluşturulmuş; bunlar toprak mülkiyeti sorunlarını acil çözüme kavuşturma adına çalışmalar yapmıştır (Ely, 1916, p.5). Bu komitenin çalışmalarıyla ilgili gözlemler ve raporlar, *boyarların* büyük çoğunluğunun serfliğin ilgasına karşı çıktığını, sadece küçük bir grubun Çar'a destek verdiğini göstermiştir (Acar, 2004, ss.202-203). Çar'ı destekleyen aristokratlar, serfliğin ilga edilmemesi durumunda, 2-3 yıldır bunu bekleyen halkın rejime inancını kaybedeceğini; dahası bu durumdan toprak sahiplerinin sorumlu tutulacağını ve bunun da Rusya'da anarşiye neden olacağını belirtmişlerdir (Acar, 2004, s.203). Çoğunluğu Moskova ve St. Petersburg bölgesinden olan kimi aristokratlar ise, serfliğin ilgası için erken olduğunu, bunun olması durumunda aristokratların işgücünden yoksun kalacağını, hatta köylülerin kendi toprakları için bile çalışmayacağını; bunun da üretimde düşüşe neden olacağını ve bunun sonucunda da gelecek enflasyonun kıtlık, hastalık ve ulusal boyutta fakirliğe sebep olacağını ileri sürerek değişime çok farklı gerekçelerle karşı çıkmışlardır. Ayrıca bu aristokratlar serfliğin ilgasının Pugaçev İsyanı gibi isyanlara, hatta demokratik bir devrime neden olacağını iddia ederek Çar'ın da gözünü korkutmaya çalışmışlardır (Acar, 2004, ss.202-203).

2. Rusya'da Serfliğin Kaldırılması (19 Şubat 1861)

1858'de, toprak reformu fikrine Nikola rejimi sırasında toplanmış olan *Slavophiles* denilen kuvvetli millî partinin tepkisi olmuştur. Onlar zirai islahatın Rusya'nın eski içtimai ve siyasi durumunun göz önüne alınarak yapılmasını istiyorlardı. "*Rus milleti, Mark'sız ve Fournier'siz nahiye ve kooperatif tozları ile mükemmel bir cemiyet formülünü çoktan bulmuştur*" şeklindeki sözleriyle de reforma muhalifliklerini açıkça dile getirmişlerdir. Bunlar ayrıca, Batı'nın adetlerinden ve müesseselerinden örnek almaya çalışmaktan ise, var olan çerçeve dâhilinde kalınmasını istiyorlardı. Böylece de, "*amele topluluğu*" oluşumunun engellenmiş olacağını düşünüyorlardı. Köylü işlerine memur komisyon reisi Miliounite, bu tepkileri dikkate alarak, toprağın tek taraflı köylüye değil, azalara kiralanmasını kararlaştırmıştır (Söylemezoğlu, 1939, s.388). Hazırlanan reform taslağında toprak sahipleri, mevcut şartların devam ettirilmesini talep etmiş ve köylülerin kabul etmeyeceği şartlar ileri sürmüştür. Buna karşın köylülerin yarısından fazlası, toprak sahipleri ya da arabulucular tarafından önerilen ve önemli tavizler veren yasal kiralama tekliflerini inatla reddetmişlerdir (Pushkarev, 1968, p.211).

II. Aleksandr, 28 Ocak 1861'de Devlet Konsülü'nde yaptığı konuşmada, "*Serfliğin Rusya için önemli bir sorun arzettiğini, bu kurumu otokratik gücün⁶ doğurduğunu ve yine bu gücün ortadan kaldırılması gerektiğini*" belirtmiştir. II. Aleksandr, toprak sorununun halledilmesini iyice kafasına koyduğunu gösteren bu ilk söylevinin ardından 18 Şubat 1861'de, serfliğin ilgasını duyuran kanunu da kabul etmiştir (Acar, 2004, s.203). 19 Şubat 1861'de ise, köylülerin serflikten kurtulduğuna dair manifesto yayınlamıştır⁷. Bu manifestoya göre, gerek devlet arazisinde ve gerek çiftlik sahiplerinin toprağında yaşayan ve hukuki bakımdan serbest olmayan bütün köylüler serbestiye kavuşturulmuştur. Bu suretle, XVI. yüzyıldan beri Rusya'da devam ettirilen köylü serfliği sistemi nihayet kaldırılmıştır. 1861'e kadar olan süreçte, Çar'ın köylülere özgürlük vermek istediği, fakat soyluların direndiği iddiası mevcuttur (Pushkarev, 1968, p.200). II. Aleksandr bu iddiayı, 1861'e kadar kanun nazarında hiçbir hak ve yetkileri olmayan, çiftlik sahiplerine veya devlete iş görmeye mecbur tutulan halk kitlesine serbesti vermek suretiyle ortadan kaldırmıştır. II. Aleksandr'ın toprak reformu, köylüleri toprak sahiplerinin elinden kurtarmakla kalmamış; kötü hasat dönemlerinde köylülerin masraflarını karşılama zorunluluğunda olan toprak sahiplerini de köylülerin elinden kurtarmıştır (Ivanov, 2007, s.6). Yaklaşık 52 milyon köylü ve özel mülklere ait 20 milyonun üzerinde serf bu

⁵ Bu dönem Rusya bankaları hakkında detaylı bilgi için bkz: Hoch, 1991, pp.795-820; Ananich, 2006, pp.402-425.

⁶ Otokratik Güç: Aşırı derecede baskıcı yönetim, Rus çarlarının resmi unvanı (Çağbayır, 2007, s.3646).

⁷ Bu ferman ile Çar II. Alexandr, Rus milleti nazarında "*Halaskar Çar*" (Kurtarıcı Çar) unvanını kazanmıştır (Kurat, 1999, s.339).

reformdan doğrudan etkilenmiştir (Yüksel, 2006, ss.339-340). Serbest bırakılan köylülerin erkek nüfus miktarı 21.279.000'dir ve kişi başına 3,3 *desyatina* (10'ar dönüm kadar) arazi düşmüştür. Bu miktarın da bölgelere göre değiştiği görülmüştür; bu miktar verimli bölgelerde daha az, Orta ve Kuzey Rusya'da daha fazla olmuştur (Kurat, 1999, ss.339-340). Reforma göre köylüler, bahçeleri ve arazisiyle birlikte evlerini, kendi beylerinden satın alacaklardı. Bu gayrimenkulü satın alabilmeleri için, hükümet her türlü yardımda bulunacaktı. II. Aleksandr, dostu General Rastovzev'in uyarısı üzerine, Helene Pavlovna⁸'nin teklifine uyararak; hazine-i hassaya ait arazideki köylüleri azat etmiş ve dağıttığı arazinin bedelini 49 senede ödemelerine müsaade etmiştir. Hazine-i hassa çiftliklerinde zaten "kul" değil, toprağa bağlı çiftçi muamelesi gören köylüler de toprağı satın alma hakkına sahip olarak uzun müddetle kiracı çiftçi haline getirilmişlerdir (Söylemezoğlu, 1939, ss.388-389).

Fakat kanunun bu şartları, köylülerin ücretsiz toprak sahibi olabileceklerine dair beklentilerini karşılamıyordu. Çünkü kanun, köylünün toprak için eski toprak sahiplerine ya para ya da iş gücü olarak ödeme yapmasını şart koşuyordu. Şöyle ki: Rus aristokratları toprağın otlaklar ve ağaçlık alanlar da dâhil yaklaşık üçte ikisine sahipti. Geri kalan üçte bir toprak ise, bir kez serf olmuş köylülere dağıtılmak istenmektedir. Kanunun gözünde her iki toprak da aristokratlara ait olduğu için, köylüler paylarına düşen kısmı için ödeme yapmak zorunda idiler. Hükümet, köylüler için aristokratların topraklarının karşılığının % 80'ini ödemiştir; geri kalanını ise köylü, 49 yıla bölünmüş taksitler halinde ödeyecektir. Geri kalan % 20'nin ücreti ya nakit olarak, ya da emek olarak direkt toprak sahibine ödenmek zorundadır. Böylece bu kanun, köylülerin omuzlarına normal vergilerin yanında bir de toprak bedeli taksitlerini yüklemiştir. Hükümet, Kanun hükümlerinin köylülere iyi anlatılabilmesi ve muhtemel karışıklıkların önlenmesi amacıyla köylüleri "barış aracuları" atamıştır. Bunlar köylünün ihtiyacını karşılayacak toprak miktarının belirlenmesinde hakemlik görevini de yerine getirmişlerdir. Bu araçlar, köylüye dağıtılacak toprak miktarının belirlenmesinde çok cimri davranmışlardır. Bunun sonucu olarak da köylünün eline geçen toprak köylünün rahat yaşamasını temin edecek yeterlilikte olmamıştır. Yani toprak dağıtım işi çiftlik sahiplerinin arzularına bırakılmıştır. Ayrıca köylüye toprağın mülkiyeti değil, toprağı kullanma hakkı verilmiştir. Bu hak için de köylü, toprağın sahibine karşılığını ödeyecektir. Bu ödeme ise, *Borşçina* ve *Obruk* sistemine göre olacaktır. *Borşçina* sisteminde, köylü aldığı toprağa karşılık, her yıl bu toprak sahibi için bir süre çalışacaktır. *Obruk* sisteminde ise, köylü her yıl toprağın sahibine belli bir para ödeyecektir. Köylüye verimsiz toprak verilmesi sebebiyle, köylü ne hizmet ne de para borcu ödeyebilmiştir (Armaoğlu, 1964, s.446; Ely, 1916, pp.4-5). Hükümet de köy halkına modern işletmeyi sağlayacak bilgi ve donanımı vermemiş olduğundan, çok geçmeden Rus köylüsü elindeki toprağın mahsulüyle geçinemeye hale gelmiştir (Barkan, 1980, s.89). Hususi çiftliklerdeki köylülerin serbest olması, onları azat etmeye razı olan, fakat topraklarından vazgeçmek istemeyen asilzadeler dolayısıyla gecikmiştir. Öte yandan, malikâneler çiftlik sahiplerinin meşru mülkleri sayıldığı için, bunlar hakkında karar alınmamıştır.

İçişleri Bakanı P. A. Valuev 1861 yılı içinde, Kanun hükümleri arasında yer alan yasal kiralama teklifleri hakkında tüm il valilerine bir genelge göndermiştir. Bu genelgede köylülere yasal kiralama sözleşmesinin imzalatılması istenmektedir. Köylü topluluklarının yarısından fazlası, kendilerine sunulan yasal kiralama teklifini reddetmiştir. Buna rağmen bu yasal kiralama sözleşmeleri, köylerdeki barış hakemleri tarafından onaylandıktan sonra köylülerin rızası olmadan uygulamaya konmuştur⁹. 21 komiteden Petersburg'a gönderilen delegeler, toprağın satın alınmasını protesto etmişlerdir (Söylemezoğlu, 1939, s.389). Bu durum, Reformdan sonra da *komünün* yanında kalan köylüler için daha büyük bir sorun teşkil etmiştir.

⁸Arazinin, azat edilen köylüler arasında taksim edilmesini teklif eden Grandüşeş Helene Poylovna, İmparator'un amcası Grandük Michel'in karısıdır.

⁹1862 yılında 95.300 kiralama sözleşmesinden 73.195'i uygulandı; 36.413'ü köylü temsilcileri tarafından imzalandı; 36.782'si de imzalanmadı. 3 Temmuz 1863'e kadar, 11.1555 olan toplam kiralama sözleşmesi işlemlerinden sadece 1.228'i imza edilmedi; 2.398'i de işleme konmadı. Ocak 1864'e kadar, imzalanmayan sözleşme sayısı sadece 77'ydi (Pushkarev, 1968, pp.212-213).

1861 Toprak Reformu'nun bu gibi özellikleri, girişilen hareketin yeterince ileri bir reform olmadığını göstermiştir. Bu olgunun gelişmesinde rol oynayan ve reformu başarısız kılan birçok şart mevcuttur. Netice itibarıyla, köylüler hukuken serbestilerini kazandıysa da, iktisadi bakımdan durumlarında fazla bir değişiklik olmamıştır. Çünkü kendilerine ayrılan arazi miktarı çok azdır ve arazinin büyük kısmı çiftlik sahiplerinin elinde kalmıştır. Dolayısıyla bu reform, köylülerin toprağa karşı neredeyse "açlık" olarak nitelendirilebilecek gereksinimlerini doyuramamıştır. Verilen topraklar karşılığında hükümet, eski serf sahiplerine verdiği tazminatı karşılamak için köylülere ağır şartlar taşıyan, borçtan kurtulma ödemeleri yüklemiştir (Ely, 1916, p.6; Walicki, 2009, s.288). Dolayısıyla bu reform köylüler için özgürlük değil özerklik getirmiş; köylü çiftliklerinin üstün duruma geçmesi söz konusu olmuştur (Hoch, 2004, p.249). Sonuç olarak serflikin kaldırılması ve köylülere özgürlük ve avantajlar sağlayan bu girişim ile kapitalist, ücretli emek ekonomisinin yaratılması pek mümkün olamamıştır¹⁰. Azatlık, serfleri ve sahiplerini memnun etmemiştir. Zaten yetersiz tarımsal araçlar kullanan köylüler, kendilerine verilen arazilerin verimsiz olması nedeniyle kısa zaman sonra hükümete ödemelerini yapamaz hale gelmiş; eski sahipler de, eski serfleri olmadan çiftliklerini ve arazilerini yönetemedikleri için arazilerinin büyük bir bölümünü satmışlardır. Tüm bunların sonucu olarak köylüler, geri ödemelerini yapamamış ve hükümet bonolarının değeri düşmüştür (Yüksel, 2006, s.196). Bu durumdan ötürü köylü, toprak sahibi ile yaptığı anlaşmalarla bir süre sonra yine eskisi gibi esir duruma düşmüş; köylünün bir kısmı toprakla uğraşmaktan ve toprak almaktan vazgeçmiş ve şehirlere göç etmiştir. Bu göçlerde 4 milyon sayısına ulaşan insan kitlesi Rus *ploretaryasının* (işçi sınıfı) temelini teşkil edecektir. Çünkü bunlar artık büyük çiftliklerde yeterince güvende olamayacaklarını ve pek çok nedenden dolayı artık tarımda başarısız olacaklarını düşünmektedirler (Armaoğlu, 1964, s.447; Ely, 1916, p.5).

Yüksek finansal öncelik tanınmayan, köylülere ağır koşullar dayatan ve önemli mali kısıtlamalar dikte eden bu reforma karşı bir tepki oluşmuştur (Hoch, 1991, pp.817, 819). Serflikin ilgasından sonra köylünün durumu iyileşmek yerine daha da kötüleşmiş ve bu durum ekonomik ve sosyal olarak oldukça karışık bir hal almıştır (Acar, 2004, s.203). Köylünün bu durumundan haberdar olan genç üniversiteliler, hemen köylere dağılarak bu hoşnutsuzluğu körüklemeye ve halkı hükümet aleyhine ayaklanmaya teşvike başlamışlardır. Genç üniversitelilerin nispi bir başarı elde edebildiği bu organizasyonlarda devrimci ve bölgesel nitelik taşımayan; sadece serflikin ilgasına yönelik olan isyan hareketleri görülmeye başlamıştır¹¹. Köylüler arasında toprak sahiplerine ve devlet görevlilerine saldırılar, özellikle 1861'de serflikin kaldırılmasından sonra artmıştır (Tilly, 1993, s.292).

Serflikin ilgasına başlangıçta olumlu yaklaşan halkta popüler bir coşku oluşmuştu. Fakat daha sonra, ödeme ve çalışma şartlarının net bir şekilde anlaşılması üzerine popüler coşku, yerini popüler tepkiye bırakmıştır¹². İkinci bir ilganın olacağına dair söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Bu söylentilerin artmasından ve karışıklıklara sebebiyet vermesinden endişelenen II. Aleksandr, resmi bir duyuru ile "yapılan kanunların dışında yeni bir ilga olmayacağını ve herkesin 19 Şubat kararlarının ve kanunlarının gereklerini yerine getirmesi gerektiğini" bildirmiştir (Acar, 2004, ss.203-204). Bu açıklama, çiftliklerin büsbütün ilga edilmesini ve köylülere dağıtılmasını isteyen köylüler ve halkın daha sert isyan girişimlerine neden olmuştur. 1861 serbestisinin ilanından 1863 yılına kadar geçen süreçte memnuniyetsizliğin göstergesi olarak isyanlar birdenbire çoğalmış ve bu süreç-

¹⁰ Bu konuda tartışmalar ve toprak dağıtımının yörelere göre dağılımı hakkında tablolar ve istatistikler için bkz.: Hoch, 2004, pp.247-274.

¹¹ Yüzyıllar boyunca köylü direnişinin sürekliliğini vurgulayan aydınlar, farklı sosyo-ekonomik ortamda köylü savaşlarının yeniden başlaması olarak 1905-1907 ve 1917 devrimlerini ele alırlar. Bazı aydınlar da, 1917-1933 dönemini "Büyük Köylü Savaşı"nın kıtlık ve toplulaştırma yoluyla bastırıldığını düşünür (Glinski, p.1156; Söylemezoğlu, 1939, s.392).

¹² Bu dönemle ilgili çalışmalar yapan araştırmacılar, serflikin ilgasını takip eden dönemde, hem sosyal karışıklık hem de ilk endüstrileşmenin de etkisiyle artan ekonomik kaos nedeniyle bir önceki yüzyılın sonunda yabancıların neşeli ve iyi huylu olarak tanımladıkları *mujiğin* (Rus köylüsü) 1900'lerde nefret dolu ve karamsar bir ruh hali kazandığını ve yabancılara karşı da oldukça saldırgan ve nefret dolu hale geldiğini ifade ederler (Acar, 2004, s.204).

te 2.000 ayaklanma meydana gelmiştir (Kurat, 1999, s.340). Bu isyanların en önemlisi ve en trajik olanı Kazan'ın Bezdna Köyü'nde, Nisan 1861'de meydana gelmiştir. 10 Nisan'da, yaklaşık 4.000 köylünün oluşturduğu büyük bir kalabalık toplanmıştır. 1861 Reformu'nun tam özgürlük anlayışını benimsemiş, dini bir muhalif ve hayalperest olan Anton Petrov bu kalabalığa öncülük etmiştir. Kalabalık silahsızdır. Aproksin tarafından verilen yayılım ateşi emri üzerine 70 köylü öldürülmüş, 100'den fazlası yaralanmış ve çok sayıda isyancı da tutuklanmıştır (Pushkarev, 1968, pp.206-207). Penza'nın özellikle Chemborsk ve Kerensk ilçeleri Nisan 1861 isyanının yaşandığı bölgelerdi (Pushkarev, 1968, p.208). İkinci önemli isyan, yine 10 Nisan 1861'de, silahlı köylülerden oluşan bir kalabalığın askeri bir şirkete saldırması üzerine çıkmıştır. Kandeevka Köyü'nde çıkan olaylarda 11 köylü öldürülmüş, 31 köylü de yaralanmıştır. İsyana katılanlara ağır cezalar uygulanmıştır. Üçüncü önemli isyan, Nisan 1861'de, Voronej'in Tishanka ve Kurlak köylerinde meydana gelmiştir. Sayıları 10.000'i bulan serfler, ilin valisi D. N. Tolstoy ve İmparator elçisi General P. K. Merder'e bir bildiri sunarak inatla haklarını istemişlerdir.

1861 bahar aylarında artan köylü isyanları, yaz ve sonbahar aylarında azalmıştır. İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre, Nisan-Haziran döneminde 42 ilde meydana gelen toplu itaatsizlik sayısı 647'dir. Temmuz ayında bu gibi durumlar sadece 13 ilde, Ağustos'ta 10, Eylül'de 5, Ekim ve Kasım'da da 2'şer ilde olmuştur (Pushkarev, 1968, p.209). 1862'de ağır isyanlar olmamış ve kan dökmemiştir; ancak raporlar 1862'de 400 önemli vaka olduğunu göstermektedir (Pushkarev, 1968, p.213).

Kurtuluş Kanunu'nun bu olumsuz gidişatı *Norotnik* veya *Narotniçestvo* denen halkçı hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aydınlar, sosyal değişmeyi gerçekleştirmenin çaresini köylüyü aydınlatmada bulmuşlar ve 1870'lerden itibaren köylere akın etmişlerdir. Bir yandan hükümetin bunu hoş karşılamaması, diğer yandan da köylünün aydına olan güvensizliği bu girişimi başarılı kılamamıştır. 1881'de II. Aleksandr'ın *Narodnaya Volya* (Halkın İsteği) adlı aşırı bir derneğin üyeleri tarafından öldürülmesi üzerine, halkçılar Rusya'dan kaçmak zorunda kalmışlardır (Armaoğlu, 1964, s.447).

3. II. Aleksandr'ın Ölümünden Sonra¹³ Genel Durum

1880-1890'lı yıllar Rus ekonomisinde hayli gelişmeye sahne olmuştur. Fakat Rus köyü ve Rus köylüsü toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan kentte yaşanan gelişmelerden uzaktır. Rusya'nın merkez kesimlerinde aşırı nüfus yığılması, kitlesel topraksızlık ve bunlarla bağlantılı olarak çiftçilerin yoksullaşması ülke açısından vahim bir hal almıştır. Buna karşın kentli zenginleşmiştir (Ivanov, 2007, s.7). 1890'ların sonunda devlet, öğrencilerden, köylülerden ve son olarak da işçilerden kaynaklanan tehditlerle yüz yüze kalmıştır. 1902'de köylüler, Ukrayna'nın 175 *komününde* soylulara ait malikânelere saldırmışlardır. XX. yüzyılın başlarında sadece aydınlar değil köylüler ve işçiler de gözle görülür biçimde rejim karşıtı saflarda toplanmışlardır (Tilly, 1993, ss.293-294).

1903'lerde, toprağın kamulaştırılması, kapitalist dönemin olumsuzluklarından etkilenmeden tam bir sosyalizm kurulmasının önkoşullarını sağlayacağı düşünülmektedir (Anweiler, 1990, s.136). Rusya'da sosyal gelişmeler, henüz sadece bir burjuva devrimi için elverişlidir. İşçiler ve devrimciler¹⁴, esas itibarıyla sosyalist olan, taktik ve örgütlenme bakımından *ploretaryanın* siyasi üstünlüğünü hazırlayan bir devrimciliğe etki etmekten çok, *burjuva* devrimciliğine etki etmektedirler (Carr, 2002, s.60).

1905 sonrası için "*serfliğin kaldırılması*" konusunu en güzel biçimde inceleyen gözlemci Leroy-Beaulieu de birçok gözlemci gibi, Rusya'nın liberalleşmesinin önünde gördüğü engeller arasında, "*köylünün toprağını akılcı biçimde kullanmasını önleyen kırsal komün*" ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca, 1890'ların gözlemcilerini onaylarcasına, serfliğin özgürlüğe kavuşmasını ilerlemeye

¹³ II. Aleksandr'ın ölümünden sonra yerine oğlu III. Aleksandr geçti (1881-1894) (Bartlett, 2006, p.103).

¹⁴ Köylülük; kapitalizme düşman devrimci bir sınıf değildir (Ely, 1916, p.8).

dayalı bir toplum için gerekli ilk adım kabul etmektedir (Ely, 1916, p.8; Tilly, 1993, ss.294-295). Bu adım da ekonomik ve siyasal kurumların yeniden örgütlenmesini daha da acil hale getirmiştir.

1906'nın "çığır açan" haftasında, toprağı bireysel olarak kullanma ve bireysel mülkiyet ilkesi kabul edilmiştir. Köylülere yardımcı olmak için tasarlanmış pek çok tedbirin başarılı olabilmesi için, özgür çiftliklerin öncülüğü ve takibi gerekmektedir. Daha önce denenmemiş ve Rusya'da denenmesi öngörülen bu düşünceyi uygulamak zor görünmekteydi. Köylünün toprak satın alması için devlete olan ödemelerin az miktarda ve çok uzun vadede yapılması için devlet hükmü ve devlet kredisi bolca kullanılmıştır (Ely, 1916, p.5).

1861'de Çar II. Aleksandr tarafından kölelik ve kulluk düzenin kaldırılmasına rağmen, büyük mülk sahipleri eski kuvvetlerinden ve ekonomik güçlerinden bir şey kaybetmemişlerdir. Çiftçilerin sefaleti ve arazinin tarla hükümlerinin (Mir) elinde bulunması 1906'daki "Stolipin Toprak Reformu"na zemin hazırlamıştır (Planck ve Ayyıldız, 1976, s.37). 1906'da, Peter Stolipin¹⁵ tarafından başlatılan temel bir toprak reformu programı çok karmaşıktır. Rus hükümetinin aniden büyüyen, giderek daha hırslı ve iddialı profesyonel orta sınıfın iç huzursuzluklarının ne olursa olsun giderilmesini sağlayacak uzun vadeli umutları 1914 yılında savaş nedeniyle kesilmiştir. Özellikle kırsal kesimde büyük kargaşa olmuştur (Rabinwitchpp.1089-1090; Atkinson, 1973, pp.775-776). Ekonomik açıdan Stolipin'in toprak reformunun doğrudan sonuçları makuldür. Buna göre, savaş öncesi Rus tarımının ilerlemesi, yeni pazarlarda büyüme ve ticari açıdan iyileşme gerçekleşmiştir. Savaş, yetiştirilen tahıl miktarında büyük bir düşüşe neden olmuştur. Bu olay hükümet ile köylüleri çatışma haline getiren ilk konu olmuştur. Hükümet ile köylüleri çatıştıran ikinci mesele de, toprak dağıtımı konusu olmuştur. Köylüler, serfliğin kaldırılması sırasında kendilerine haksızlık yapıldığına inanmaktadırlar. Hükümet bunu tespit için bölge bölge ayrıntılı bir arazi yerleşimi hazırlamak amacıyla bir komite kurarak çalışmalara başlamıştır. Bu sadece köylü isteklerini bekletmek için yapılmıştır. Bu mücadelede köylüler temkinli davranmıştır. Daha sonra gelişen süreçte hükümet sıkıyönetim ilan etmiştir. Çiftçiler, özel mülkiyet haklarını savunmada başarısız olan hükümeti protesto etmiştir (Smith, 2006, pp.127-128).

I. Dünya Savaşı, toprak reformu uygulamasını engellemiştir. 1917'de savaş öncesi huzursuzluğa geri dönmüştür (Johnson, p.1155). 1917'de, tarım ürünleri için genişleyen bir pazar, büyük ölçekli göç, şehirlerdeki tüketim kültürünün etkisi, okuma yazma oranının artması, kitleleri askere alma ve mülteciler konuları köylüler açısından yeni fikirler ve oluşumları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde köylerde, kentsel Sovyetler ve emek örgütleri tarafından gönderilen provokatörler olduğu gibi, köy içi siyasetinde etkili olan liderlerin varlığı da söz konusudur. Köylüler yavaş yavaş hayal kırıklığı yaşamaya başlamıştır (Smith, 2006, pp.126-127).

Bolşevikler iktidara gelince, toprak üzerindeki ferdi mülkiyet hakkını sonsuza değin ilga edilmiş ilan etmişler ve hiçbir tazminata tabi tutmadan, devlete ve aristokratlara ait toprakların mahalli kitlelerin eline geçmesini kararlaştırmışlardır (Barkan, 1980, s.98). Bu suretle de yeni bir kapitalizme yol açılmıştır. 1918-1920 Lenin'in "Komünizm Savaşı"na karşı ayaklanmalar, 1861'den daha yaygın ve kanlı olmuştur. 1918 yılında ve 1919 yılının Ocak-Temmuz ayları arasındaki dönemde yaklaşık 340 köylü ayaklanması olmuştur. Komünist iktidarına karşı köylüler "kulaki" ve "podkulaçniki" olarak adlandırılmışlardır. Gerçek bir köylü savaşı 1920-1921'de Tombov şehrinde patlak vermiştir. Bu süreçte, 1000'den fazla köylü Komünist ve Sovyet yetkili tarafından öldürülmüştür. Kızıl Ordu tarafından da binlerce köylü öldürülmüştür (Pushkarev, 1968, p.214); 1921'e kadar da, köylü ayaklanmaları, Rusya'nın adeta genel bir özelliği durumunu almıştır (Kurat 1999, ss.139-162).

4. Değerlendirme

Rusya'da, tarım kesimine dâhil olanların geleneksel ve köklü biçimde tutucu eğilimleri, toprağın bizzat sahibi olma amacını tutku seviyesine çıkarmıştır. Bu nedendir ki, mülkiyet tanımayan

¹⁵ Petr Arkadievich Stolipin, 26 Nisan 1906'da Durnovo'nun yerine İçişleri Bakanlığına atandı (Daly, 2006, p.648).

kolektivist sistemin uygulandığı Rusya’da, reformların can damarı olan toprak meselesi konusunda ciddi sorunlar mevcuttur. Rusya’da tarımsal bunalımın bu nedenden kaynaklandığı düşünüldüğü için, olumsuz atmosferin ortadan kaldırılması adına toprak mülkiyeti konusunda mevcut katı tutumdan vazgeçilmiştir (Köksal, 2008, ss.29-30; Ülken, 1982, s.9). Köylü çiftçi, kesinlikle kendi payından daha fazla toprağa ihtiyaç duymuştur. Ayrıca daha genel ve teknik eğitime de ihtiyacı vardır. Bunlar yetersiz kaldığı için köylü, diğer sektörlerle yönelme eğilimine girmiş; fakat bu defa da daha fazla sermayeye gereksinim duymuştur (Ely, 1916, p.7). II. Alexandr dönemi reformları ile çok ciddi konulara el atılmıştır. Ancak, 1861’de serflere sahiplerinin denetiminden uzaklaştırılıp özgürlüklerinin verilmesine rağmen istedikleri yere özgürce hareket serbestisi verilmemiştir. Fakat bu reformla köylü, mülkiyet edinme, dava açma ve yerel yönetim organlarına katılma hakkına sahip yasal bir kişi haline gelmiş; yine de önceki ikincil statünün etkileri devam etmiştir. Birçok sivil suç durumunda köylüye fiziksel ceza verilebilecek, göreneklere göre karar veren özel köy mahkemelerine çıkarılacaktır. Diğer toplumsal sınıfların muaf olduğu kelle vergisini ödemeye devam etmiş ve ne zaman uzun süreliğine köyden ayrılacak olsa her seferinde *komünden* izin almak zorunda kalmıştır. Rusya’daki bütün siyasi hareketlerin esas kuvvetini teşkil eden köylü karışıklıkları, 1902’ye doğru şiddetini arttırarak devam ettirmiştir (Barkan, 1980, s.93). Toprak sahiplerinin köylü üzerindeki otoritesi sona ermiş, fakat köy *komünü* bu otoritenin bir kısmını devralmıştır. Bundan da öte, köylü için ilga konusunun en hayal kırıklığı yaratan yönü toprak dağıtımı konusu olmuştur. Zira köylü, ücretsiz toprak sahibi olacağına dair bir beklenti içerisinde olmuştur (Acar, 2004, s.203).

Köylüler, tapularını son çar II. Nikola (1894-1917) zamanında alabilmişlerdir (Ergün, 2009, s.48). Toprak reformu kapsamında itfa ödemeleri iptal edilerek göç için bir hazırlık sağlanmıştır. 1896-1915 yılları arasında 4.5 milyon civarında köylü, Batı Sibirya ve Orta Asya’da kalıcı olarak yerleşmiştir. Ama yerleşme özgürlüğü tam anlamıyla iyi bir seçenek değildir (Gatrell, 2006, pp.389-390). Bundan sonra, hukuken serbest olan ve *mir* (cemaat, köy) teşkilatında toplanan “*köylü cemaatleri*” meydana gelmiştir. Köylüler, *mire* ait arazinin müşterek sahibi terakki edilmiş ve buna göre, 10-12 yıl müddetle, erkek nüfus üzerinden hesap edilerek, arazi kura ile paylaşılarak yeni kuraya kadar her köylü ailesi bu araziye işlemiştir. Vergi hususunda da müteselsil kefalet usulü kabul edilmiş ve bu durum küçük değişikliklerle 1917 İhtilali’ne kadar devam ettirilmiştir (Kurat, 1999, s.104). 1917’de, köylülüğün *burjuvaziden* daha ileri giderek toprak sahiplerinin elinden topraklarını alması umulmuştur (Carr, 1998, s.33).

Köylü meselesi ve bu meselenin geçirdiği gelişmeler, Rusya’da, Marksist fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Armaoğlu, 1964, s.446). II. Aleksandr reformları, Çar’ın danışmanlarının asıl hedeflerine ulaşmamış ama 1860’lardan başlayarak Rus siyasetine şu önemli etkileri yapmıştır:

- Soyluların yönetimdeki yetkilerini ortadan kaldırıp yüksek devlet görevlileriyle doğrudan ilişki içinde olan alternatif kurumlar yaratarak Rusya’yı dolaysız yönetim yolunda ilerletmiştir.
- Sahipleri tarafından çoğunlukla fabrika ve atölyelere kiralananan aile işletmelerindeki işçiler, serflere özgürlük verilmesiyle, ellerinde toprak olmaksızın özgürlüğe kavuşmuştur.
- Büyük çiftliklerdeki köylüler, işledikleri toprağın yarısını satın alma hakkını kazanmışlardır. Bunu kendi hesaplarına değil, devlet yetkililerinin gözetimi altında toprağın kullanımını denetleyen ve hane halkı büyüklüğüne göre dönem dönem toprağı yeniden dağıtan *komünler* adına yapabilmişlerdir (Tilly, 1993, s.292).
- Toprak sahipleri hala önemli bir konumda olmuştur ve birçoğu artık basit bir ücret karşılığında *komün* topraklarının yarısını ele geçirmiş; eski serfleri istihdam da ettirerek boğaz tokluğuna çalıştırmaya başlamıştır. Bu durum yerel memnuniyetsizliği besleyip çatışma noktasına getiren ana unsur olmuştur (Tilly, 1993, s.293).

5. Sonuç

1861 Rus Toprak Reformu'nun amacı, sadece toprak dağıtmak değil; tarımsal kalkınmayı sağlayacak gerekli ihtiyaçları gidermek ve toprakların sürekli işlenmesini sağlamaktır. Reformun gerçek nitelikleri halka tam olarak tanıtılamamıştır. Kanundan en çok faydalanacak olan topraksız çiftçiler bile onu iyice tanıyamamış ve benimseyememişlerdir. Gerçekleştirilecek bir toprak reformuyla iktisadi, sosyal ve siyasi açıdan daha güçlü ve sağlam bir ülke oluşturulmak istenmiştir. Reform sonrası için, uygulamalarda aksaklık çıkması halinde tarımsal düzeyin düşeceği ve hatta tarım alanında bir kargaşanın ortaya çıkacağı görüşü ortaya çıkmıştır.

1861 Rus Toprak Reformu, toprakların hukuki statüsünü tayin eden hükümleri barındırmaktadır. Toprağın ekonomik eğilimler yüzünden verimini arttıracak biçimde düzenlenmesi ve bu düzenlemeleri köylüye aktaracak olan binlerce teknik elmanın da köylülerle diyalog kurabilecekleri bir biçimde yetiştirilip elde tutulması, toprak reformunun başarıya ulaşması için gerekli görülmüştür. Reformun halkta vatan sevgisini pekiştireceği ve güçlü bir ulusun temelleri için olumlu katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu reformun hedefinde yalnızca toprakları paylaştırmak yoktur; kurutma ya da sulama yöntemiyle yeni topraklar açmak ve bunların değerlendirilmesi amacı da vardır. Bu reformda manifestonun ilanı öncesi ve sonrasında tepkiler söz konusudur. Şüphesiz bu tepkiler, isyanlar farklı şekillerde tezahür etmiştir. Reformun sonuçları incelendiğinde görülür ki; ulusal birliğe katkı sağlaması da amaçlanan reformda, ister istemez iki karşıt zümre ortaya çıkmıştır. Savaş ve isyanlar ülkede toprak reformunu engelleyici veya geciktirici unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır. Toprak dağıtımını konusu da köylü açısından hayal kırıklığına neden olmuştur.

Rusya'da, eski serfler de, bunların eski sahipleri de durumdan memnun olmamıştır. Çiftçiler yetersiz tarım araç-gereçleri kullanıyorlardı; eski toprak sahipleri de serfleri olmadan topraklarını işleyemiyorlardı. Durum böyle olunca eski serfler, eski toprak sahipleriyle anlaşma yaparak eski düzenlerine geri dönmüşlerdir. İlerleyen süreçte de eski toprak sahipleri, eski topraklarını köylüden geri alarak büyük oranda kar elde etmişlerdir. Bundan, reformun asıl amaçlarının köylülere anlatılmadığı ve köylülerin de bu reformları benimsemediği sonucu çıkmaktadır. Zaten köylüye önderlik edecek kişilerin varlığı söz konusu değildir.

Rusya'da mevcut yarı-feodal düzen, köylüyü ekonomik bakımdan güçsüz duruma düşürmüştü ve ulusal bilinçten yoksun bırakmıştır. Bu da kapital birikimi olumsuz yönde etkilemiştir.

Rusya'da, genel olarak özel mülklere ait topraklar kamulaştırılmıştır. Ödemelerin %80'ini devlet, toprak sahibine yapmıştır; %20'lik kısım için ise köylü, toprak sahibine ya para verecek ya da belli bir süre o toprağın sahibi için çalışacaktır. Reform sürecinde köylü devlete vergi vermeye devam etmiş; ayrıca devlet serf sahibine verdiği tazminatı karşılamak amacıyla çiftçiye ağır kurtulmalık vergiler yüklemiştir. Köylünün vergi yükü, dağıtılan toprakların taksitleri ve verimsiz toprak dağıtıldığı için iyi ürün elde edilememesi gibi nedenler, satın alma gücüne sahip bir köylü kitlesinin oluşumunu engellemiştir.

Toprak reformlarında uygulamalardaki farklılıklar o ülkenin sosyal, ekonomik, siyasal ve askeri konularından kaynaklanmaktadır. Toprak reformlarından çiftçinin refah seviyesinin yükseltilmesi için alınması gereken çok önemli dersler vardır. Özellikle günümüz gelişmiş ve gelişmekte olan demokrasilerinde bunların uygulanma ortamı daha elverişlidir. Bunu son dönemde, XX. yüzyılın sonlarında başaran gelişmiş ülkeler mevcuttur. Fakat az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bu gibi durumlar her dönem sıkıntılı olmuş ve başarı oranı çok aşağılarda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, K. (2004). *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi*. Nobel Yayınları. Ankara.
- Aktan, R. (1971). “Türkiye’de Toprak Reformu Çalışmaları”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:26 (No:3): ss. 37-83.
- Ananich, B. (2006). “The Russian Economy and Banking System”. Ed. Lieven Dominic, *The Cambridge History of Russia*, Vol.II (pp.402-425). Cambridge: Cambridge University Pres.
- Anweiler, O. (1990). *Rusya’da Sovyetler*. Ayrıntı Yayınevi. İstanbul.
- Armaoğlu, F. (1964). *Siyasi Tarih (1789-1960)*. Alkım Yayınevi. Ankara.
- Atkinson, D. (Dec., 1973). “The Statistics on the Land Commune”. *Slavic Review*, Vol.32 (No.4): pp.774-787.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye’de Toprak Meselesi*. Gözlem Yayınevi. İstanbul.
- Barlett, R. (2006). “Russian Culture: 1801-1917”. Ed. Dominic Lieven. *The Cambridge History of Russia*, Vol.II (pp.92-115). Cambridge: Cambridge University Pres.
- Black, B. and Tarassova, S. A. (2003). “Institutional Reform in Transition: A Case Study of Russia”. *Supreme Court Economic Review*, Vol.10: pp.211-278.
- Boratav, K. (1980). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Ankara.
- Carr, E. H. (1998). *Bolşevik Devrimi II*. Metis Yayınları. İstanbul.
- Carr, E. H. (2002). *Bolşevik Devrimi I*. Metis Yayınları. İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük Cilt:IV*. Ötüken Yayınları. İstanbul.
- Daly, J. W. (2006). “Police and Revolutionaries”. Ed. Dominic Lieven. *The Cambridge History of Russia*, Vol.II (pp.637-654). Cambridge: Cambridge University Pres.
- Demir, Ö. (2002). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Vadi Yayınları. Ankara.
- Ekinci, N. (1997). *Sanayileşme ve Ulusallaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara.
- Ely, R. T. (Mar., 1916). “Russian Land Reform”. *The American Economic Review*, Vol.6 (No. 1): pp.61-68.
- Ergün, M. (2009). “Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları ve Reformlar”. *Kuramsal Eğitimbilim*, (Sayı:2 (1)): ss.31-56.
- Gatrell, P. (2006). “Economic and Demographic Change: Russia’s Age of Economic Extremes”. Ed. Ronald Grigor Suny. *The Cambridge History of Russia*, Vol.III: pp.383-410. New York: Cambridge University Pres.
- Glinski, D. (2008). “Peasant Uprising”. *Encyclopedia of Russian History*, Vol.3: pp.1155-1156. New York: Infobase Publishing.
- Grant, J. (2007). “Alexander II, Tsar of Russia (1818-1881)”. *Encyclopedia of the Age of Imperialism, 1800-1914*, Vol.1-2: pp.23-24. London: Greenwood Pres.
- Hachten, E. A. (2002). “In Service to Science and Society: Scientists and the Public in Late-Nineteenth-Century Russia”. *Osiris, 2nd Series*, Vol.17: pp.171-209.
- Hamitoğulları, B. (1966). “Türkiye’de Toprak, Toprak Reformu ve İktisadi Kalkınma”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:XXI (No:1): ss.21-46.
- Hellie, R. (Dec., 2005). “The Structure of Russian Imperial History”. *History and Theory*, Vol.44 (No:4): pp.88-112.
- Hoch, S. L. (Jun., 1991). “The Banking Crisis, Peasant Reform, and Economic Development in Russia, 1857-1861”. *The American Historical Review*, Vol.96 (No.3): pp.795-820.
- Hoch, S. L. (Sum., 2004). “Did Russia’s Emancipated Serfs Really Pay Too Much for Too Little Land? Statistical Anomalies and Long-Tailed Distributions”. *Slavic Review*, Vol.63 (No.2): pp.247-274.

- Ivanov, S. M. (2007). “Çağdaşlaşma Sürecinde Rusya’nın ve Türkiye’nin Yazgılarındaki Benzerlik Üzerine (18. Yüzyıl-20. Yüzyılın Başları)”. Çev. Bülent Duru. Der. Ayşegül Mengi. *Ruşen Keleş’e Armağan, VI. Kitap: Demokrasi ve Politika* (ss.1-10). Ankara.
- Johnson, R. E. (2008). “Peasantry”. *Encyclopedia of Russian History*, Vol.3: pp.1153-1155. New York: Infobase Publishing.
- Köksal, Y. (Şubat 2008). “Sessiz Toprak Reformu”. *Toplumsal Tarih* (Sayı.170): ss.24-30.
- Kurat, A. N. (1999). *Rusya Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Planck, U. ve Ayyıldız, T. (1976). *Toprak Reformu ve Bazı Ülkelerde Uygulanması*. Atatürk Üniversitesi Basımevi. Erzurum.
- Puskarev, S. G. (Apr., 1968). “The Russian Peasants’ Reaction to the Emancipation of 1861”. *Russian Review*, Vol.27 (No.2): pp.199-214.
- Rabinowitch, A. (2008). “October Revolution”. *Encyclopedia of Russian History*, Vol.3: pp. 1088-1096. New York: Infobase Publishing.
- Savcı, B. (1965). “Toprak Reformu Üzerine”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.XX (No.1): ss.365-374.
- Smith, S. A. (2006). “The Revolution of 1917-1918”. Ed. Ronald Grigor Suny. *The Cambridge History of Russia*, Vol.III (pp.114-139).New York: Cambridge University Press,
- Sönmez, M. T. (1998). *Osmanlıdan Günümüze Toprak Mülkiyeti*. Odak Yayınevi. Ankara.
- Söylemezoğlu, G. K. (1939). *Rusya Tarihi*. Kanaat Kitabevi. Ankara.
- Tilly, C. (1993). *Avrupa’da Devrimler*. Yenibinyıl Yayınevi. İstanbul.
- Ülken, Y. (1982). “Atatürk ve Toprak Reformu”. *Prof. Dr. Ümit Doğanay’ın Anısına Armağan 2*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Walicki, A. (2009). *Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme* (Çev. Alaeddin Şenel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yüksel, D. (2006). *Rus Modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905)*. Hacettepe Ün. AİİT Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara.